

AVDIOVIZUALNA DIALEKTOLOGIJA IN MULTIMEDIJSKA TEHNIKA V DIALEKTOLOGIJI

Multimedijska doba omogoča številnim disciplinam, da opazujejo predmete svojega raziskovanja s kompleksnejšega vidika. S pomočjo avdiovizualne in digitalne tehnologije zelo hitro narašča število inovativnih načinov raziskovanja, ki lahko služijo številnim akademskim disciplinam. Te inovacije lahko zelo učinkovito uporabimo tudi pri raziskovanju narečij. Avtorica tega prispevka s pomočjo filmskih strokovnjakov razvija osnovne tehnike avdiovizualne dialektologije na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu (Avstrija) že od leta 1994, ko se je začel raziskovalni projekt *Avdiovizualna dialektologija: »Dokumentarni zapisi pretekle ljudske kulture v narečju«* (www.kwfilm.at).

dialektologija, multimedija, interdisciplinarnost, dokumentacija

The multimedia age gives many disciplines the chance to observe the objects of their research from a more complex perspective. With the help of audiovisual and digital technology, the number of innovative avenues of research which could serve various academic disciplines is increasing rapidly. These innovations can also be used to great effect in dialect research. The author of this paper has been developing basic techniques of audiovisual dialectology at the Institute of Slavic Studies at the University of Klagenfurt (Austria) with the help of film experts since 1994 when the research project *Audiovisual dialectology: "Documentary records of past folk culture in dialect"* was launched (www.kwfilm.at).

dialectology, multimedia, interdisciplinarity, documentation

1 Razširjeni pristop v dialektologiji

V zadnjih desetletjih, ko prihaja na raznih področjih znanosti do močnih premikov, se tudi dialektologija sooča z vse bolj zapletenimi teoretičnimi in metodološkimi vprašanji. Na prelomnici časa se strokam ponujajo neštete možnosti za razvoj inter- in transdisciplinarnih raziskovalnih pristopov, ki odpirajo preučevalcu nove poti in mu tako omogočajo vse širše poglede na raziskovalni predmet. Nekdanja statično in sinhrono usmerjena dialektologija se razvija v vse bolj dinamično, večdimenzionalno usmerjeno stroko, ki mora upoštevati tudi nove dejavnike. Avstrijski dialektolog Wiesinger (2000: 27) govori o »razširjeni dialektologiji« in meni, da so poleg številnih sinhronih možne in potrebne tudi diahrono raziskave, ki

se gibljejo med tradicijo in novimi pristopi. Dalje navaja, da je treba pri novem pristopu s pojmom dialektologija operirati dinamično in narečje videti v luči socialne dialektologije, ki pri raziskovanju upošteva tudi variabilnost starostnih skupin in socialne razmere govorcev; po drugi strani pa se je po njegovem treba lotiti tudi preučevanja novih oblik pogovornega jezika, ki se skušajo pokrajinsko uveljavljati kot nova narečja, in pozornost posvetiti tudi njihovi rabi, formaciji in razširjenosti. Po Wiesingerju bo treba pri tem poleg sociološkega vidika nadalje upoštevati tudi arealni vidik (Wiesinger 2000: 26 in nasl.).

Današnja multimedijaska komunikacijska tehnika raziskovalcu omogoča najrazličnejše oblike znanstvenega pristopa. Avdiovizualni mediji in digitalizirani podatki (tudi na spletu) omogočajo vizualizacijo konteksta: tako preučevalec lahko sočasno dojema govorna besedila in dinamične vizualne prvine v večdimenzionalni prostorsko-časovni sferi. Pri tem pa prihaja do zapletenih intermedialnih relacij oz. kot ugotavlja švicarski medijski strokovnjak Hess-Lüttich:

Novejše raziskave o komplementarnosti jezika in slike, šuma in glasbe, verbalnega in neverbalnega koda v filmu in na televiziji so pokazale, da so te intermedialne relacije znakov navadno prezapletene, da bi jih mogli kvantificirati statično in statistično in da jih je treba ovrednotiti dinamično in funkcionalno [...]. Preprosta sporazumevalna sredstva, kot so jakost tona, tempo, ritem, ničti signali (beredtes Schweigen [‘zgovorni molk’]) ali menjava koda jezika in glasbe pri gledalcu lahko sprožijo ekspresivne, emocionalne, dinamizirajoče učinke. (Hess-Lüttich 1987: 220 in nasl.)

Od osemdesetih let prejšnjega stoletja se v znanstvenih strokah vse bolj uveljavljata avdiovizualna in digitalna tehnika. V dialektologiji srečujemo vrsto inovativnih pristopov in teoretičnih usmeritev, ki vključujejo inter- in transdisciplinarni pogled na raziskovalni predmet. Raziskave segajo od sistematičnih opisov posameznih jezikovnih pojavov do narečnih monografij pa vse tja do novih spoznanj, ki jih omogočajo inovativni pristopi, oprti na najrazličnejše oblike tehnike. Dokumentacije jezikovnih podatkov prikazujejo raziskovalne izsledke na multimedijskih jezikovno-geografskih kartah,¹ ki ne vsebujejo samo grafične upodobitve jezikovnih pojavov, pač pa vključujejo tudi njihovo akustično in večdimenzionalno vizualno podobo. V svetovni dialektološki literaturi najdemo večdimenzionalno prikazane grafične, filmske, virtualne in druge baze podatkov, govoreče jezikovne atlase, jezikovne atlase na spletu, dialektološke raziskave, ki temeljijo na spoznanjih,

¹Na tem mestu naj navedemo nekaj izbranih primerov: *Sprachatlas des Dolomitenladinischen und angrenzender Dialekte* (Salzburg): <http://ald.sbg.ac.at/ald/ald-i/> (12. 9. 2009); Dialektometrieprojekt (Salzburg): <http://ald.sbg.ac.at/dm/> (12. 9. 2009); Acustico delle Lingue e dei Dialetti d'Italia (Berlin): <http://www2.hu-berlin.de/Vivaldi> (12. 9. 2009); Romanian Online Dialect Atlas (Toronto): <http://www.yorku.ca/vpaweb/romanian/> (12. 9. 2009); <http://www.yorku.ca/vpaweb/romanian/papers/RomanianShort-2001March.htm> (12. 9. 2009); <http://vpacademic.yorku.ca/office/embleton/RODA.pdf> (12. 9. 2009); Speaking Linguistics Atlas (Japan): <http://www.psj.gr.jp/e/publication9.html> (12. 9. 2009) idr. Več o aktualnih metodah v svetovni dialektologiji gl. *Methods 12: Twelfth International Conference on Methods in Dialectology, Programme* (Moncton 2005): 12. 8. 2006) in *Linguistica Atlantica 27–28* (2006–2007). V prispevku navedenih virov na spletu ob koncu članka ne navajamo še enkrat.

pridobljenih s pomočjo tehnike ultra zvoka idr.² K inovativnim primerom v dialektologiji sodijo tudi avdiovizualna dialektologija, ki se je porodila s filmskim projektom *Dokumentacija stare ljudske kulture v narečju* na celovški univerzi leta 1994, in številni drugi projekti, ki jih raziskovalci izvajajo širom sveta.

Za področje dialektologije v slavistiki strokovnjaki ugotavljajo, da se interdisciplinarni preučevalni pristopi uveljavljajo počasi in da mnogi dialektologi ne uporabljajo tehničnih možnosti.³ Tako tudi avdiovizualna dialektologija za marsikaterega dialektologa, jezikoslovca ali kulturologa v začetni fazi ni bila samoumevna, saj mu ni moglo biti jasno, ali gre v konkretnem primeru za jezikoslovno ali za kulturološko usmerjeno stroko. Filmsko dokumentiranje narečij je izzvalo zanimanje sprva predvsem pri etnologih, kulturnih antropologih in sociologih, torej v tistih strokah, kjer je bila avdiovizualna tehnika že uveljavljena. Avdiovizualna dialektologija je raziskovalcem odprla nove poti. Naj na kratko povzamem do zdaj opravljeno delo v projektu.

2 Projekt *Avdiovizualna dialektologija*

Na Inštitutu za slavistiko Univerze Alpe-Jadran v Celovcu poteka od leta 1994 interdisciplinarni raziskovalni projekt z naslovom *Dokumentacija stare ljudske kulture v narečju*, ki z videotehniko dokumentira narečja dvojezičnih govorcev na južnem Koroškem. Avdiovizualno dokumentiranje govorov se uresničuje v sodelovanju s filmskimi strokovnjaki. V tesnem sodelovanju s profesionalnim celovškim filmskim studiem Artis Filmproduktions-GesmbH. je voditeljica projekta postopoma razvila več pristopov filmskega dokumentiranja narečij in govorov. Etnološko-dialektološki filmski projekt je bil od leta 1995 dalje predstavljen na številnih znanstvenih srečanjih, simpozijih in kongresih doma in po svetu, na kulturnih prireditvah v mnogih dolinah Koroške in v Sloveniji. Projekt, ki je ob predstavitvah naletel na dobre odmeve, od začetka leta 2005 nosi naslov *Avdiovizualna dialektologija: Dokumentacija stare ljudske kulture v narečju* (www.kwfilm.at).

V letih 1994 do 1996 je začela avdiovizualna dokumentacija nastajati v sodelovanju z Inštitutom za medijsko komunikacijo na celovški univerzi. V tem kontekstu so nastale naslednje dokumentacije, ki so ohranjene na video kasetah: *Narečje pod Vrtačo. Mlini in žage. Dokumentacija* (1994; 20 min), *Barbara, Lucija, pomoj ... Prispevek k 1100-letnici sončnih Djekš* (1995; 19 min), *Bica bica, su su su ... Jezikovni in etnološki utrinki iz dvojezične Koroške* (1996; 28 min). Vsi filmi so v izvorniku v slovenščini. Film o narečju pod Vrtačo je izdan s sinhronim tonom tudi v nemščini: *Dialekt unter der Vertatscha. Mühlen und Sägen* (1994; 20 min). V nemških verzijah filmov o mlinih na Djekšah in ovčereji *Barbara, Luzia, hilf ... Ein*

² Gl. DeDecker, Nycz: <http://www.upei.ca/methodsxii>; http://homepages.nyu.edu/~pmd230/Methods-AshHandout7_29.doc (12. 9. 2009).

³ V slavistični arealni lingvistiki je potreben močnejši interdisciplinarni dialog strok (prim. Kempgen 1999).

Beitrag zur 1100-Jahr-Feier Diex. Wassermühlen (1995; 19 min) in *Schafzucht ohne Grenzen. Sprachliche und volkskundliche Beobachtungen aus Südkärnten* (1996; 26 min) govorijo isti govorci v koroški nemščini.

V sodelovanju s filmskim studiem Artis so v letih 1998–2007 nastale naslednje filmske dokumentacije, ki so prav tako zapisane še na video kasetah: *Orodje s koroških podstrešij* (1999; 30 min), *O saneh ... Über Schlitten* (1999, 2001; 47 min) in *Kruh iz črne kuhinje* (1999, 2000; 25 min). Vse kasete so izvirno posnete v slovenščini, vse so s sinhronim tonom izdane tudi v nemščini, filma o kruhu in saneh pa sta izšla tudi z angleškimi podnapisi (in slovenskem originalu).⁴

Pred izidom na DVD-jih so štirje dokumentarni filmi s posnetki pogovorov z avtohtonimi govorci o nekdanjem kmečkem življenju: *Spomini na kmečko življenje* (38 min), *Fani pripoveduje iz svojega življenja* (42 min), *Iz najinih spominov ... iz življenja Plajberžanov* (42 min) in *Čej so tiste stezice ... Utrinki iz nekdanjega kmečkega življenja* (41 min). Filmski zapisi, ki so izvirno vsi slovenski, so nastali v sodelovanju s filmskim studiem Artis.

Glede na to, da so video kasete že preteklost, v okviru projekta pripravljamo izdajo vseh filmov, ki so zapisani samo v tem mediju, tudi na DVD-jih. Kratki odlomki iz vseh filmov so na ogled tudi na spletu. Tiskane priloge k filmom so izdane v slovenskem, nemškem in deloma angleškem jeziku. Vsebujejo filmsko besedilo v fonološki transkripciji s prevodom v nemščino ali angleščino oz. s prenosom narečnega besedila v standardizirano slovenščino. Vključujejo tudi stare fotografije in izčrpne podatke o govorcih, sodelavcih in nastanku posameznih filmskih enot.

Poleg filmov in besedilnih prilog so v okviru projekta nastali številni znanstveni članki in študije, ki se ukvarjajo z metodološkimi in socialno kulturnimi, pa tudi s teoretskimi vprašanji avdiovizualne dialektologije.⁵ Mnogoletne izkušnje s terenskim delom in filmsko produkcijo so avtorici projekta omogočile podrobnejše opisati različne metodološke pristope v dvojezični situaciji, ki se izvajajo pri dokumentiranju koroških slovenskih in nemških govorov in narečij v sodelovanju s filmskimi strokovnjaki.⁶

⁴ Poleg dialektoloških dokumentacij je v sodelovanju s filmskim podjetjem Artis in »Kmečko skupnostjo Juena/Farant pavri« iz Podjune na južnem Koroškem v letih 2006–2007 nastala še kulturna dokumentacija z naslovom *Farant: Bäuerliche Arbeit im Wandel der Zeit – Kmečka opravila skozi čas* (dolžina filma: 20 min) (Maurer Lausegger 2007c), ki je izšla na DVD-ju pri celovški Mohorjevi založbi leta 2007. Slovensko verzijo filma, v kateri je slišati podjunsko narečje, je avstrijska televizija oddajala 12. avgusta 2007 in 9. avgusta 2009 na mreži ORF 2.

⁵ Gl. Maurer Lausegger 2004, 2006a, 2006b, 2007a, 2007b, 2008. Za bibliografijo Maurer Lausegger gl. www.kwfilm.com.

⁶ Avdiovizualno dialektologijo kot raziskovalni premet je skušala v definiciji prvič opredeliti leta 2000. Gl. Maurer Lausegger 2000: 191 in nasl. ter Maurer Lausegger 2006.

3 Metode

Bistveno pri avdiovizualnem dokumentiranju je ohranjanje spontanega govora govorcev. Če hoče raziskovalec to doseči, se mora vsak hip prilagajati novim govornim situacijam, zato vnaprejšnjega natančnega scenarija dokumentarnega filma ni. Doslejšnji filmi na eni strani dokumentirajo pripovedovanje enega ali več govorcev o kmečkem življenju nekoč, nekateri filmi pa so posvečeni dokumentiranju terminologije starega kmečkega orodja v kar se da izvirnem okolju.

V primerjavi z drugimi kulturološkimi filmi posveča avdiovizualna dialektologija posebno pozornost artikulaciji in tonski kvaliteti. Narečni govor, posnet v simuliranem naravnem govornem okolju, lahko služi kot raziskovalno gradivo in podlaga za nastanek narečne monografije. Film omogočajo študij posameznih jezikovnih ravnin, lahko pa so tudi predmet diskurzivno-analitičnih, kulturno-geografskih, sociolingvističnih, etnografskih, kulturnoantropoloških in drugih kulturoloških raziskav.

Literatura

- HESS-LÜTTICH, Ernest W. B., 1987: *Angewandte Sprachsoziologie. Eine Einführung in linguistische, soziologische und pädagogische Ansätze*. Stuttgart: Metzler.
- KEMPGEN, Sebastian, 1999: Methodische Desiderata der slavischen Areallinguistik. Festschrift für Klaus Trost zum 65. Geburtstag. *Die Welt der Slaven* 5. 135–141.
- Linguistica Atlantica*, 2006–2007: *Linguistica Atlantica* 27–28. Papers from Methods 12, 12th International Conference on Methods in Dialectology. Newfoundland, Canada.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2000: Die audiovisuelle Dialektforschung – eine Kulturwissenschaft. *Junge Slawistik in Österreich. Beiträge zum 1. Arbeitstreffen, Innsbruck, 24.–26. 02. 1999*. Ur. W. Stadler, E. Binder idr. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft. 187–207.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2004: Audiovisual Dialectology. The Film Research Project “Documentary Records of Past Folk Culture in Dialect” and Its Role in the Linguistic Culture of Carinthia. *Tidsskrift for Sprogforskning* 2/1. 25–40. [Online: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/tfs/article/view/44/38>.]
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2006a: Avdiovizualna dialektologija. *Diachronija in synchronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. M. Koletnik, V. Smole. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 439–445.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2006b: Aspekte der audiovisuellen Dialektologie im Gesamtzusammenhang dialektologischer und kulturwissenschaftlicher Forschung. *Slavistische Linguistik 2004/05. Referate des XXX. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens. Klagenfurt, 13.–17. September 2004 und Referate des XXXI. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens. Freudenstadt, 19.–23. September 2005*. Ur. T. Berger, J. Räcke idr. München: Sagner. 283–299.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2007a: Audiovisual Dialectology: Methodology and Theoretical Considerations. *Theoretical Approaches to Dialogue Analysis. Selected Papers*

- from the *IADA Chicago 2004 Conference*. Ur. L. N. Berlin. Tübingen: Niemeyer. 163–176.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2007b: Methods in audiovisual dialectology in a bilingual context. *Linguistica Atlantica. Papers from Methods 12, 12th International Conference on Methods in Dialectology* 27–28. 65–70.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2007c: *Farant: Bäuerliche Arbeit im Wandel der Zeit. Kmečka opravila skozi čas*. [Dokumentarfilm in deutscher und slowenischer Originalversion; DVD]. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras – Mohorjeva.
- MAURER LAUSEGGER, Herta, 2008: Audiovisual documentation of dialect in bilingual situations (Slovene/German). *Dialect for all Seasons: Cultural Diversity as Tool and Directive for Dialect Researchers and Translators*. Ur. I. Helin. Münster: Nodus. 65–76.
- WIESINGER, Peter, 2000: Die deutsche Dialektologie zwischen Tradition und Neuansätzen. *Dialektologie zwischen Tradition und Neuansätzen. Beiträge der Internationalen Dialektologentagung, Göttingen, 19.-21. Oktober 1998*. Ur. D. Stellmacher. Stuttgart: Steiner. 15–32.